

Fórizs Sándor¹

Katonák szökései mint állambiztonsági esetek a határőrségnél a '60-as évek elején

*Escape of Soldiers as State Security Cases
in the Border Guard in the Early 1960s*

A publikáció a határőrségnél az 1960-as évek eleji állambiztonsági vonatkozású történéseket ismerteti a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Lánglilium utcai dokumentumgyűjteménye alapján. Az olvasó megismerhet megtörtént eseményeket, azok kivizsgálásának módjait, kapcsolódó katonai ügyészégi okmányokat és bírósági ítéleteket. Betekinthetünk a határőrizet néhány módszerébe és a határőrség egyes problémáiba.

Kulcsszavak: határőrség, külföldre szökés, állambiztonság, informátor, tartótiszt, elhárítótiszt

This publication describes the state security cases of the border guard in the early 1960s, based on the document collection of the Hungarian National Archives in Lánglilium Street. The author describes the events that took place, the methods used to investigate them, the related military prosecution documents and court rulings. Some of the methods used in border guarding and certain problems faced by the border guards are also discussed.

Keywords: border guard, escape, absconding abroad, state security, informant, holder, counter-espionage officer

Bevezetés

Publikációmban olyan történésekkel kívánok foglalkozni, amelyeknek valamilyen állambiztonsági vonatkozása volt, vagy lehetett volna, és a határőrségnél következtek be az 1960-as évek elején. Az időpont megválasztása, mondjuk az ötvenes évek vége vagy

¹ Egyetemi tanár, e-mail: drforizs@gmail.com

a hatvanas évek eleje nem önkényes. Az 1956. októberi események során a magyar határőrség lényegében összeroppant, akkori alapfeladatát, az államhatár őrzését kezdetben nem tudta ellátni. Fegyelmi helyzetét, vezetési rendszerét csupán körülbelül 1963-ra sikerült helyreállítani. Ezt több tényező is mutatja, amelyek kibontása meghaladja egy egyszerű publikáció kereteit. Megemlítem, hogy országos parancsnok váltására 1957. júniusban került sor, amikor Szalva János² ezredest Gyurkó Lajos³ követte. Őt 1960-ban dr. Korom Mihály,⁴ majd 1963-ban Szabó Gusztáv. Ez a sűrű váltás szintén akadályozta egy folyamatos vezetői irányítás megszilárdulását. Érdekes, az „állambiztonság” kifejezést nem használja a *Rendészettudományi szaklexikon*⁵ és a régebbi kiadású *Hadtudományi lexikon A–L*⁶ kötete sem. Az általam vizsgált időszakban viszont ez a kifejezés volt hivatalos használatban, például „állambiztonsági szervek”, „Állambiztonsági Főcsoportfőnökség”, ezért magam is ezt alkalmazom a „nemzetbiztonság” fogalmazás helyett. Az anyagokban található személyek saját eredeti névvel, személyi adataikkal szerepelnek az eredeti okmányokban, de én a publikációban a nevek kezdőbetűit használom.

A külföldre szökés állambiztonsági kockázatáról

Egy 1963-as anyag⁷ betekintést enged a határőrség általános helyzetébe. A létszámadatok a következők:

- a szervezet összlétszáma 16 063 fő;
- sorozott állományú, azaz sorkatona 12 947 fő;
- tiszt 1902 fő;
- tiszthelyettes 1028 fő;
- irodai állományú, polgári alkalmazott 186 fő.

Láthatóan nagy létszámú kötelekről van szó, de milyen lehetett a fegyelmi helyzet?

Bírósági ítéletek miatt fogvatékba kerültek, vagyis börtönbe, büntető zászlóaljhoz sorkatonák 1959. október 1. és 1961. március 1. között 147 fő, 1961. október 1. és 1963. március 1. között 184 fő.

Bírói ítélet alapján 27 tiszt lett elbocsátva. A tisztelnél főleg anyagi jellegű, korrupciós problémák voltak a jellemzők. Nekem magasnak tűnnek a számok. Az állam biztonsága

² Szalva János 1950 decemberétől szolgált a határőrségnél. 1953. júliustól törzsfőnök, 1956. augusztus 1-jétől országos parancsnok 1957 júniusáig, amikor ismételten törzsfőnök lett (akkori elnevezéssel törzsparancsnok). 1958 májusától a zalaegerszegi, azt követően a csornai határőrkerület parancsnoka. 1963 júliusától a Belügyminisztériumban dolgozott.

³ Gyurkó Lajos később mint határőr vezérőrnagy 1957 augusztusában lett a Honvédelmi Minisztérium kiképzési csoportfőnöki beosztásból a határőrség országos parancsnoka. A belügyminiszter 0013. számú parancsával 1960. augusztus 27-én nyugállományba helyezte.

⁴ Dr. Korom Mihály, a későbbi igazságügy-miniszter a Belügyminisztérium II/8. (Vizsgálati) Osztályának vezetője volt rendőr alezredesként. 1960. augusztus 27-től 1963. december 5-ig a határőrség országos parancsnoka mint határőr ezredes, majd vezérőrnagy.

⁵ BODA 2019.

⁶ AMACZI-ÁCS 1995.

⁷ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz II. / tárgykör 2. folyószám, „Jelentés a BM Határőrség személyi állományának helyzetéről”.

magában foglalja az annak biztosításáért felelős szervezetek zavartalan, alapítási céljuknak megfelelő működését.

Állambiztonsági szempontból a legnagyobb problémát a határőrség esetében ebben az időben a katonák külföldre szökése, hazaárulása, illetve a szervezettel szemben fegyveresen elkövetett erőszakos cselekmények jelentették.

Az úgynevezett „magyar kérdés” szempontjából is fontos volt a magyar kormánynak a külföldre szökések számának lecsökkentése, a belső rend helyreállítása. 1956. október 28-án az ENSZ Biztonsági Tanácsa tárgyalni kezdte az október 23. óta Magyarországon zajló eseményeket. Később a kérdés átkerült az ENSZ Közgyűlésének második rendkívüli sürgősségi ülészakára, majd a XI. rendes ülészakára. Ezt követően a „magyar kérdés” több mint hat éven keresztül, egészen 1962 decemberéig a Közgyűlés napirendjén szerepelt. A nagyszámú szökés továbbra is hivatkozási alapul szolgálhatott a rendezetlen magyarországi állapotokra, ezért a kormány egyik alapvető érdeke lett a helyzet megoldása.

A szökések megakadályozására a parancsnoki állománynak korlátozott lehetőségei nyíltak. A határőrizeti szolgálat jellege, járőrök alkalmazása nagyobb távolságokban, éjszaka, közvetlenül az államhatár mellett, korlátozott ellenőrzési körülmények között megkönnyítették az ország elhagyását. Némelyik határőrőrs néhány száz méterre állt a határvonaltól, akár szabadidőben is, a takarodót követően eltűnhetett katona. A kiszökések főleg Ausztria irányába, kisebb mértékben Jugoszláviába történtek. A cselekményt elkövetők jelentkeztek az osztrák biztonsági szerveknél (csendőrség, pénzügyőrség), tőlük további segítséget kaptak. A kijutottakat a nyugati és jugoszláv felderítő szervek (osztrák, angol,⁸ amerikai,⁹ jugoszláv¹⁰) részletesen kihallgatták, különösen a katonai ismereteikre vonatkozóan, mint határőrizeti rendszer, műszaki zár, aknamező, objektumok. A tisztek nevei, lakhelyük, családi viszonyaik, szokásaik szintén kérdésként szerepeltek, feltehetően a beszerzés lehetőségének vizsgálatához. A határőrizeti rendszer, a műszaki zár, az aknák elhelyezkedése központi kérdés volt, hiszen az így szerzett adatok alapján meg lehetett szervezni eredményes kifelé, illetve befelé irányuló határsértéseket.

A külföldre szökések veszélyes változatát képviselték azok az esetek, amikor a szökni szándékozók társaikra fegyverrel támadtak. „Olyan eset is történt, mint PH volt hőr. esetében, aki 1957. június 15.-én járőrszolgálat közben agyonlőtte járőrparancsnokát és így követte el a hazaárulást. GyJ volt hőr. a Győr-i kerület Pusztasomorjai őrsén lefegyverezte járőrparancsnokát majd hazaárulást követett el. LL volt tiz. és BJ volt hőr. járőrparancsnokok járőrszolgálat közben összetalálkoztak, elhagyták járőrtársaikat, majd tüzet nyitottak rájuk és ennek fedezete mellett szöktek Ausztriába.”¹¹ „A legkirívóbb eset a Csorna-i ker. Hermes-i őrsén történt, ahol a személyi állomány nagy része szervezkedett hazaárulás elkövetésére, amit úgy akartak végrehajtani, hogy az őrs parancsnokát meggyilkolják.”¹²

⁸ FSS, Field Security Section, Tábori Biztonsági Részleg, brit katonai hírszerző szervezet.

⁹ CIC, a levéltári anyagokban C.I.C., az USA hadseregének hírszerző szolgálata, Counter Intelligence Corps. Rendszeresen kihallgatták a kiszökött személyeket.

¹⁰ UDB, Uprava Darzavne Bezbednost, Állambiztonsági Igazgatóság, jugoszláv katonai felderítési és hírszerzési szervezet.

¹¹ MNL OL HOP XIX-B-10 14. sz. doboz 1957. év III/2-4. tárgykör, 363. folyószám, „Jelentés. Hazaárulásról kimutatás”. 1957. 09. 17.

¹² MNL OL HOP XIX-B-10 17. sz. doboz 1957. év IV/10. tárgykör, 151. folyószám, „Jelentés a határőrség helyzetéről”. 1957. 07. 13.

A korabeli időszakban a legsúlyosabb rendkívüli események közé tartozott a határőrség tagjának külföldre szökése. Ez mindenkor jelentős erkölcsi, politikai és anyagi károkat okozott, ezért megkövetelte a probléma mélyreható felmérését, majd elemzését. A külföldre szökések okai sokrétűek és számos vetületben jelentkeztek. Ezért, felismerésükhöz és megelőzésükhöz nélkülözhetetlen felmérésük komplex összefoglalást igényelt, minden érdekelt beavatkozásával.¹³

A határőrparancsnoki vezetést és az ország politikai csúcsetetését rendkívüli mértékben zavarták ezek az események, szüntelenül követelték a megelőzést, az esetszámok csökkentését. Eszközként számításba jöhetett a bevonulás előtti lakó- és munkahelyi ellenőrzés, ezt határőrtisztek végezték. Az ellenőrzés során nagy volt a hibaszázalék, részben a nyilvántartások hiányosságai, részben a megkérdozett személyek, szervezetek – mint munkahely, önkormányzatok – mellébeszélése, gyenge adatszolgáltatása miatt. A bevonultatást végző kiegészítő parancsnokságok is gyakran behívtak „nem megfelelő” jelzésű fiatalokat. Egy-egy súlyosabb eseményt követően a határőrség vezetése elrendelte katonák cseréjét a nyugati és keleti kerületek között. Lényegében ez sem segített, hiszen az úgynevezett baráti viszonylatokban nem kellett annyi ember, valamint a tapasztalatok szerint ilyenkor gyakran a legfegyelmetlenebb katonáktól igyekezett mindenki megszabadulni.

Külföldre szökést (akkori szóhasználat hazaárulást), 1950 és 1956 október 23. között 135 fő követett el,¹⁴ 1956. október 23-tól 1957. szeptember 1-jéig 505 fő. Rendelkezünk egy összesítő kimutatással¹⁵ 1963-ból, három év (1960, 1961¹⁶, 1962¹⁷) adatairól. 1960-ban szökés közben agyonlöttek egy fő sorkatonát a csornai kerületnél. A szökési kísérleten kívül 19 fő követett el hazaárulást. Közülük fegyverrel 7 fő, Ausztriába 16 fő, Jugoszláviába 3 fő. 1961-ben összesen 10 fő követett el, illetve kísérelt meg hazaárulást. Ebből 1 tiszt főhadnagy, 2 továbbbszolgáló tiszthelyettes őrmester, 7 határőr sorkatona, Ausztriába 8 fő, Jugoszláviába 2 fő. A 10 fő közül lelöttek 2 főt. 1962-ben bekövetkezett, illetve megkísérelt hazaárulás 8 fő. Közülük 3 főt agyonlöttek, egyiküket már osztrák területen, 1 főt elfogtak. 1 fő főtörzsőrmester, 7 fő sorkatona, Ausztriába 5 fő, Jugoszláviába 3 fő. A határon átjutott 4 fő, ebből visszaadtak 3 főt. 1960-ra nehezen kezelhető helyzet alakult ki, sok rendkívüli esemény történt a határőrségnél. A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Politikai Bizottsága mint az ország első számú nem kormányzati, hanem politikai jellegű döntéshozó szerve, 1960. augusztus 9-én tartott ülésén többek között két, a határőrséget is érintő napirendi pontot tárgyalt. A 2. pont címe magában is sokatmondó: „2. Jelentés a Határőrségnél történt rendkívüli eseményekről, azok okairól és a Határőrség munkájának legfőbb nehézségeiről.”¹⁸ A jegyzőkönyv 1. számú melléklete 1960-ban 14 fő külföldre szökését (hazaárulást) és 4 fő öngyilkosságát tartalmazza augusztusig.

¹³ DEÁK 2021: 421.

¹⁴ 1950 – 43 fő, 1951 – 21 fő, 1952 – 22 fő, 1953 – 9 fő, 1954 – 7 fő, 1955 – 21 fő, 1956. október 23-ig 12 fő, 1958 – 6 fő, 1959 – 15 fő, 1960. augusztus 9-ig 16 fő.

¹⁵ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 9. sz. doboz III./1-2 tárgykör 27. folyószám, „Összefoglaló és részletes jelentések 1960. évben elkövetett hazaárulásokról és hazaárulási kísérletekről”. 1963. 01. 05.

¹⁶ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 9. sz. doboz III./1-2 tárgykör 27. folyószám, „Összefoglaló és részletes jelentések 1961. évben elkövetett hazaárulásokról és hazaárulási kísérletekről”.

¹⁷ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 9. sz. doboz III./1-2 tárgykör 27. folyószám, „Összefoglaló jelentés 1962. január 1-től december 31-ig bekövetkezett hazaárulásokról és hazaárulási kísérletekről”.

¹⁸ „Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1960. augusztus 9-i üléséről”. „Jelentés”, lásd: https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdpu/HU_MNL_OL_M-KS_288_05_01950.pdf#search=&page=21

Egy külföldre szökéssel kapcsolatban a határőrség vezetése szakértőktől állambiztonsági vonatkozású szakvéleményt igényelt. A dossziében megtalálható az esetről a miniszter helyettesének felterjesztett jelentés.¹⁹ LJ határőr főtörzsőrmester, hivatásos tiszthelyettes, 1962. augusztus 19-én szökött ki Jugoszláviába szolgálaton kívül. Gyékényes forgalom-ellenőrző ponton dolgozott, és az ottani őrs határszakaszán jutott ki. Az eset egyik szépséghibája, hogy egy járőr a terepen feltartóztatta, betelefonált az őrsre. Az őrsparancsnok utasítására, aki ismerte a tiszthelyettest, elengedték. „Ügyét pedig átadtam a Katonai Ügyészségnek” – jelenti az országos parancsnok a kiszökés helye szerint illetékes őrsparancsnokról (ennyit az ismeretség veszélyeiről). A kiszökés okát a kivizsgálás a rendezetlen családi életben jelölte meg. A túloldalon jelentkezett Góla községben a rendőrségen, a jugoszláv határőr felderítőkhöz szállították, ahol részletesen kikérdezték. Érthetetlen a szökése, semmi esélye sem volt az elmenekülésre. A jugoszláv határmegbízottat értesítette a kerület parancsnoka, 1962. augusztus 22-én 18.00-kor a közúti átkelőn, Letenyén visszaadták.

A másik dokumentum számunkra lényegesen érdekesebb.²⁰ A szakvéleményt egy főhadnagy és egy százados írta alá, munkakörük, beosztásuk nem szerepel a jelentésben. „Lakatos József volt határőr főtörzsőrmester, hazaáruló a jugoszláv szerveknek tett vallomása során a katonai és állami titkot az alább érintett kérdésekben sértette meg.”²¹ Öt pontban foglalták össze a kiszolgáltattott adatokat:

- elmondta a határőrkerület szervezetét, tisztek neveit, beosztásait, alegységeket, lakcímeiket, jellemezte a beosztásokat betöltőket, családi és anyagi helyzetüket;
- az operatív munkásokat, felderítő, elhárító, személyi adatokat, feladatokat;
- sorozás rendjét, váltásokat, kiválogatás rendszerét, kiképzés rendjét;
- fegyverzetet, felszerelést, híradás-távközlés rendjét;
- a határőrizet rendszerét, a razziák lefolytatásának módját, a határővezet működését, ellenőrzését.

Végkövetkeztetés: „A hazaáruló által elmondottak – figyelembevételük azok konkrétságát – feltárták a BM Határőrség szervezeti felépítését, és a határőrizet rendszerét, valamint végrehajtásának módját. Összességében megállapítható tehát, hogy L által kiszolgáltattott adatok súlyos mértékben veszélyeztetik a MNK állami és katonai érdekeit.”²² A szakvélemény megfelelő alapozásnak tűnik a várható bírósági tárgyaláshoz. További okmányok, jelentések egy másik iratgyűjtőben²³ mutatják, hogy a szökés alaposan megmozgatta a határőrségi és a belügyi adminisztrációt. Itt a főtörzsőrmester ügyéről található egy „Értékelő jelentés”, amelyet a BM Vizsgálati Osztály készített.²⁴ E szerint mit követett el:

¹⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 9. sz. doboz III/1-2. tárgykör 38. folyószám, „Tárgy: LJ hőr. ftörm. hazaárulása”. 1962. 08. 30.

²⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 9. sz. doboz III/1-2. tárgykör 38. folyószám, „Katonai szakértői vélemény”. Országos parancsnoksági fejrész. 1962. 08. 31.

²¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 9. sz. doboz III/1-2. tárgykör 38. folyószám, „Katonai szakértői vélemény”. Országos parancsnoksági fejrész. 1962. 08. 31.

²² MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 9. sz. doboz III/1-2. tárgykör 38. folyószám, „Katonai szakértői vélemény”. Országos parancsnoksági fejrész. 1962. 08. 31.

²³ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 9. sz. doboz III/1-2. tárgykör 39. folyószám, „Ügyiratok I. ftörm”.

²⁴ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 9. sz. doboz III/1-2. tárgykör 39. folyószám, „Értékelő jelentés LJ ügyében”. 1962. 09. 18. BM fejrész, készítette BM Vizsgálati Osztály.

„BTK. 327.§. /2/ bek. szerinti készenléti szolgálat szabályainak megszegése, a 313.§. /1/ bek. szerinti külföldre szökés; valamint a 131.§. /2/ bek. -be ütköző és a 131.§. /3/ bek. a. / alpontja szerint minősülő kémkedés büntettének alapos gyanúja miatt.”²⁵ A Vizsgálati Osztály a szökésnek politikai jelleget is tulajdonított: „A bűncselekmény akkor nyert politikai tartalmat [...] a jugoszláv hatóságoktól menedékjogot kért és ennek érdekében a MNK. állami és katonai érdekeit súlyosan veszélyeztető adatokat szolgáltatott.”²⁶

A kiadott vádirat szerint LJ már 1962. augusztus 22. óta előzetes letartóztatásban volt.²⁷ A vád: „vádolom a btk. 131. §. /2/ bek.-be ütköző a /3/ bek. a./ pontja szerint minősülő kémkedés, a Btk. 313§. /1/ bek.-be ütköző és aszerint minősülő külföldre szökés, valamint a Btk. 327.§. /2/ bek.-be ütköző és aszerint minősülő készenléti szolgálat szabályainak megszegése büntetteinek elkövetésével.” Az ügyészség a tárgyalásra 16 tanú megidézését indítványozza, a „tárgyalásra a Budapesti Katonai Bíróságnak van hatásköre és illetékessége”. Indítványozza továbbá az előzetes letartóztatás fenntartását.

Az elhárító munka hibáiról egy konkrét eset tükrében

Kutatásom során találtam egy iratgyűjtőt²⁸ összesen 12 különböző dokumentummal (ezek azonos nyilvántartási számon). Elolvasásuk során tulajdonképpen emberi tragédiák sora bontakozik ki az akkori állambiztonsági és katonai elhárítási tevékenység katasztrofális esetével. A szombathelyi kerület kőszegi őrsén 1962. december 14-én éjszakai szolgálatban BK járőrparancsnok, határőr őrvezető 28 lövéssel megölte SzI járőrtársat, aki elmondása szerint külföldre (Ausztriába) akart szökni. Ezt követően telefonon felhívta az őrsöt, és jelentette az eseményt. A kerületparancsnokság bizottságot küldött ki a Győri Katonai Ügyészség képviselőivel közösen levezetett kivizsgálásra. A határőrség országos parancsnoksága szintén bizottságot küldött a politikai csoportfőnök vezetésével. A fegyverhasználatot végrehajtó BK 13 nap jutalomszabadságot kapott. Az események fontosságát mutatja, hogy a határőrség országos parancsnokának három írásos jelentése is megtalálható az iratgyűjtőben, amelyeket a belügyminiszter helyettesének terjesztett fel, három egymást követő napon, december 18., 19. és 20-án. 18-án még folyt a kivizsgálás, de ezen a napon BK járőrparancsnokot már őrizetbe vették gyilkosságért. 20-án még mindig folyt a vizsgálat, az ekkori parancsnoki jelentéshez mellékletként csatolták a helyszínvázlatot és az őrs napirendjének kimutatását a katonák elfoglaltságával, szolgálati rendszerével. Tisztázódott, hogy SzI járőrtársat hátulról, három méter távolságból egyes és sorozatlövésekkel ölték meg, ahol a találatok a bal combtól felfelé végighaladtak a testén. Elejtett fegyverét a hóból felemelték, csőre töltötték, majd ugyanoda visszatették.

²⁵ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 9. sz. doboz III/1-2. tárgykör 39. folyószám, „Értékelő jelentés LJ ügyében”. 1962. 09. 18. BM fejrész, készítette BM Vizsgálati Osztály.

²⁶ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 9. sz. doboz III/1-2. tárgykör 39. folyószám, „Értékelő jelentés LJ ügyében”. 1962. 09. 18. BM fejrész, készítette BM Vizsgálati Osztály.

²⁷ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 9. sz. doboz III/1-2. tárgykör 39. folyószám, „Vádirat.” Katonai Főügyészség, 1962. 10. 08.

²⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 7. folyószám, „Tárgy: SzI hőr. fegyverhasználat által való elhalálozásáról”. 1962. 12. 18.

Állambiztonsági és politikai szempontból is olyan nagy fontosságot tulajdonítottak a történeteknek, hogy külön jelentést terjesztettek fel a Magyar Szocialista Munkáspárt Adminisztratív Osztályának²⁹ az addig megismertek részletes leírásával.

Miután tisztázódott, hogy SzI határőrnek nem volt szándéka külföldre szökni, a Katonai Főügyészség határozatban szüntette meg a vele szemben megkezdett nyomozás lefolytatását:³⁰ „...ellen a Btk. 313. §. /1/ bek-be ütköző és a Btk. 313. §. /2/ bek. a./ pontja szerint minősülő külföldre szökés kísérletének büntette miatt indult bűnügyben a nyomozást a Be. 160.§. /1/ bek. a./ pontja alapján bűncselekmény hiányában megszüntetem.” A határozat a történeteket részletesen leírja. Lényege: SzI határőr járőrtárs volt szolgálatban, a járőrparancsnok három egyes és egy sorozatlövessel megölte, ő a helyszínen meghalt. BK határőr őrzető a járőrtárs fegyverét csőre töltötte, hogy ezzel is indokolja a tettét. Három nappal azelőtt döntötte el, hogy megöli, „akit, mint gyanús, hazaárulásra készülő személyt ismert”. Szökést a járőrtárs nem is tervezett, bizonyíték az orvos szakértő, a fegyverszakértő véleménye, a megtartott nyomozási kísérlet és a kihallgatott tanúk vallomásai.

Az alapos kivizsgálás a háttérben rendkívüli eseményeket fedett fel. BK 1961. októberben vonult be. Az elhárító szervek hamar megbízták egy határőr sorkatona figyelésével. Tisztos iskolát végzett, azt követően őrsre került, itt feladatul kapta SzI figyelését, mert „nevezett hazaárulásra utaló kijelentéseket tett”. Ezek a megállapítások, mint utólag kiderült, az elhangzottak kiforgatásából, félremagyarázásból származtak. Egyik alkalommal, amikor megkérdezte a tartó tisztet, mi a teendője, ha szolgálatban SzI szökni akar, azt a választ kapta, hogy a szabályzat erre az esetre fegyverhasználatot ír elő.

A Katonai Főügyészség kiadta a vádiratot BK-val szemben, ez a dossziében megtalálható. „Vádolom a Btk. 253.§. /1/ bekezdésébe ütköző és a Btk. 253.§. /1/ bekezdése b./ pontja szerint minősülő előre kitervelt módon elkövetett emberölés büntettével.” Az okmány ismételtelen részletesen leírta az eseményeket. 18 tanút és 3 szakértőt idézett meg az ügyész a tárgyalásra.

Első fokon a Győri Katonai Bíróság hozott ítéletet. Az összesen 20 oldalas anyagban több ponton is foglalkozott az állambiztonsági szervek által elkövetett hibákkal. Az ítélet a „vádoltat bűnösnek mondja ki: előre kitervelt módon elkövetett emberölés büntettében és ezért öt /hét/ évi szabadságvesztésre, mint főbüntetésre, lefokozásra, valamint 4 /négy/ évre a közügyektől történő eltiltásra, mint mellékbüntetésre ítéli”.³¹ Az ítéletből további információkhoz juthatunk.

A kőszegi őrs elhárító tisztje DL százados BK-val együttműködési nyilatkozatot, majd jelentéseket íratott. Ez a feladat a határőrt idegesítette, igen rapszodikusán viselkedett. Mint kiderült, még három informátor figyelte a célszemélyt (SzI-t), semmi érdemlegeset nem fedtek fel. A „jobb kint, mint bent”³² kijelentése az utólagos megállapítás szerint a szolgálatra vonatkozott, a benti, őrsön folytatott gazdasági munkával, konyhai mosogatóssal kapcsolatban, nem pedig kiszökésre. Ezt forgatta ki a tartótiszt.

A szökés esetén teendőkre a következő választ kapta: „igen, nyugodtan használjon fegyvert, de ha már használja, azt akként tegye, hogy az, aki ellen fegyvert használ,

²⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 7. folyószám, „Mellékelve megküldöm SzI határőr elleni fegyverhasználatról szóló kivizsgáló jelentést”. 1962. 12. 20.

³⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 7. folyószám, „Határozat nyomozás megtagadásáról”. Katonai Főügyészség, 1963. 02. 08.

³¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 7. folyószám, Győri Katonai Bíróság ítélete.

³² MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 7. folyószám, Győri Katonai Bíróság ítélete.

többet ne tudjon szólni.”³³ Mint a kivizsgálás megállapította, ez a gondolat az őrsön is elterjedt volt, a tisztek is gyakran hangoztatták. Közben cserélődött az elhárítótiszt. Az elhárító munkát szabálytalanul adták át, sem az informátorok, sem az okmányok esetében nem volt átadás-átvétel. Az új tiszt nem tájékozódott megfelelően, nem beszélt az érintettekkel. Szi-t nem csak három informátor figyelte, az elhárítótiszt neveket adott az őrsparancsnoknak, hogy azokkal, lényegében az informátorokkal vezényelje szolgálatba Szi-t. Egyikük provokatív módon kiszökekről beszélt, amit Szi jelentett a parancsnoknak, és kérte, hogy ne osszák be vele szolgálatba. Ez a jelzés is következmények nélkül maradt. A vádlott bűnösnek érezte magát, őszinte, feltáró vallomást tett.

Másodfokon a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága tárgyalta az ügyet. Helybenhagyta az első fokon eljáró Győri Katonai Bíróság döntését, egy módosítással „a lefokozás mellékbüntetés külön kimondását mellőzi”, „a Btk. 48. § /3/ bekezdése szerint a közügyektől eltiltott elveszti katonai rendfokozatát”.³⁴

Az események tanulságait meglepő módon a legfőbb ügyész helyettesének ötoldalas „Feljegyzés”-e foglalja össze, ez az iratgyűjtőben olvasható. „A nyomozás során a bűncselekmény indítékait és bekövetkezésének körülményeit feltártuk – amit a bírósági tárgyalás mindenképpen megerősített – és ezek alapján néhány figyelemre méltó következtetésre jutottunk.”³⁵

„A bűncselekményt előidéző alapvető okok voltak:

- 1./ Az elhárító munka rossz módszere.
- 2./ A határsértők és a hazaárulók elleni küzdelem teremtette feszültség a személyi állományánál, különösen a nyugati határszakaszon.
- 3./ B hőr. őrv. ideges, lobbanékony természete, jellembeli hiányosságai. /Gyenge akarat, befolyásolhatóság, becsvágy stb./”³⁶

„Az elhárító munka rossz módszere a következőkben jelölhető meg:

- 1./ Hibás politikai koncepció,
- 2./ egyoldalúság, a tárgyilagosság hiánya,
- 3./ indokolatlan óvatosságból nagyszámú informátor foglalkoztatása a célszemélyre,
- 4./ provokáció a célszemély irányában,
- 5./ bizalmatlanságkeltés,
- 6./ informátori jelentések ellenőrzésének hiánya,
- 7./ szabályzattal ellentétes eligazítása az informátoroknak,
- 8./ informátorok nevelésének hiánya,
- 9./ az elemi adminisztrációs követelmények figyelmen kívül hagyása,
- 10./ beavatkozás a parancsnoki szolgálatszervezésbe.”³⁷

³³ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 7. folyószám, Győri Katonai Bíróság ítélete.

³⁴ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 7. folyószám, Győri Katonai Bíróság ítélete, Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, ítélet, Katf. I. 0032/1963., 1963. 07. 04.

³⁵ „Feljegyzés BK hőr. őrv. elleni bűnügy néhány tapasztalatáról.” Katonai Főügyészség, 1963. 03. 15. Dr. BGy. ezds. legfőbb ügyész helyettes.

³⁶ „Feljegyzés BK hőr. őrv. elleni bűnügy néhány tapasztalatáról.” Katonai Főügyészség, 1963. 03. 15. Dr. BGy. ezds. legfőbb ügyész helyettes.

³⁷ „Feljegyzés BK hőr. őrv. elleni bűnügy néhány tapasztalatáról.” Katonai Főügyészség, 1963. 03. 15. Dr. BGy. ezds. legfőbb ügyész helyettes.

Külön kifogásolta az ügyészség, hogy

- a határőr jelentette az őrsparancsnoknak, hogy az egyik határőr külföldre szökésről beszélt vele, kérte, ne osszák be vele szolgálatba, de nem lett következménye az elhangzottaknak;
- az elhárítótiszt megjelölt több határőrt, köztük az informátorokat, hogy velük legyen szolgálatban a célszemély, lényegében „belenyúlt” a helyi parancsnok jogkörébe, szolgálatszervezésébe.

Hat szakmai kérdést javasolnak megvizsgálni a határőrségnek, többek között:

- az őrsökön már ne folytassanak ilyen hálózati munkát;
- a kiképzőpontokra összpontosítsanak;
- vizsgálják meg, helyes-e a hálózati munka az őrsökön;
- mérjék fel az elhárítás káderállományát, képesek-e feladataik ellátására;
- a határőrség országos parancsnokára bízzák az elhárító munka szabályozását;
- tekintsék át a fegyverhasználati pontokat, rögzítsék bennük, hogy lehetőleg élve kell elfogni a határsértőt.

Az iratgyűjtő anyagának bemutatását követően szólnunk kell arról, nem tudjuk, hogy az eseményekben érintett tiszteket milyen módon vonták felelősségre. A levéltár egy másik dossziéjában tíz további okmány található a szerencsétlenül járt Szi határőr ügyével kapcsolatban.³⁸ Sírjánál katonai tiszteletadás mellett emlékkövet avattak, koszorúzást tartottak. A dokumentumok között olvashatók az elmondott beszédek és édesapjának a miniszterhez írott levele, abban kéri fia gyilkosának felelősségre vonását.

Csoportfőnökségi vélemény egy ügyvel kapcsolatban

Az 1963-as évből három iratgyűjtő négy katona kiszökésével foglalkozik, ahol szokatlan módon az okmányok között megtalálható a Belügyminisztérium III/IV. Csoportfőnökség csoportfőnökének jelentése. Érdekes néhány percig átgondolni az általa leírtakat, bár túl sok információ nem szerepel bennük, inkább csak a korábbi határőrségi jelentéseket ismétli.

Az egyik esetben Szakonyfaluból szökött ki 1963. június 2-án két fő járőr.³⁹ Az elkövetés módszerére jellemző, hogy a nyomsaávnál hagyták fegyverüket és a lőszeret. Ez gyakori megoldás volt, más elbírálás alá esett a Btk. szerint, ha nem fegyveresen követték el a külföldre szökést. A túloldalon jelentkeztek a mogersdorfi csendőrőrsön.

Itt található még egy ügyészségi határozat: „... ellen, a Btk. 313.§ /16 bek.-be ütköző és a /2/ bek. c./ alpontja szerint minősülő szolgálati ténykedés felhasználásával elkövetett külföldre szökés büntette miatt indított bűnügyben a Be. 130.§. /16 bek. alapján a nyomozást felfüggesztem.”⁴⁰ „Mivel TJ volt hőr. és HL volt hőr. jelenleg Ausztriában ismeretlen

³⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 11. sz. doboz III./4 tárgykör 68. folyószám, „Feljegyzés a vértescsai temetőben – Szi határőr sírjánál – 1963. augusztus 11-én megtartott síremlékkő avatás végrehajtásáról”.

³⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III./tárgykör 11. folyószám, „Tárgy: TJ és HL határőrök külföldre szökéséről”. 1963. 06. 05.

⁴⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III./tárgykör 11. folyószám, „Tárgy: TJ és HL határőrök külföldre szökéséről”. 1963. 06. 05; Győri Katonai Ügyészség, „Határozat”, 1963. 06. 27.

helyen tartózkodik, ezért a további nyomozást nevezettek előkerüléséig a bizonyítékok biztosítása mellett fel kellett függesztenem.⁴¹ Az ügyészség a határozatban megállapítja, hogy a parancsnoki állományt az esemény bekövetkezéséért felelősség nem terheli. A másik külföldre szökés az ólmodi őrsön következett be 1963. június 24-én egy TE nevű határőr részéről, aki viszont fegyveresen ment ki.⁴²

A harmadik eset, amikor VL határőr 1963. június 17-én mint járőrparancsnok a pornóapáti őrsről fegyver nélkül Ausztriába szökött, azért is érdekes, mert a határőrség Központi Elhárító Alosztály vezetőjével vizsgálták a cselekményt.⁴³ Ez utóbbi dossziében is található egy „Jelentés” nevű okmány a csoportfőnök aláírásával.⁴⁴ Az előző két anyaghoz hasonlóan megismétli a határőrségi felterjesztésből már ismert adatokat, majd több érdekes észrevételt tesz. Írja, hogy a külföldre szökések okát nem tudjuk megállapítani. Ez egyébként nem minden esetben felel meg a valóságnak. Felveti, hogy ellenőrizni kellene a kiszökötteket Ausztriában, hol tartózkodnak stb. Javasolja, hogy hivatalosan kérjük a kiadatását a legutoljára kiszökött személynek. „Javasolom továbbá megfontolni, hogy VL volt hőr-t a Külügyminisztériumon keresztül, mint közönséges bűncselekményt elkövetett személyt meg kellene kísérelni visszakérni. Véleményem szerint ez semmiféle rizikóval számunkra nem jár. Olyan jegyzőkönyveket lehet felvenni, amellyel bizonyítani lehet, hogy közönséges bűncselekményt /lopás/ követett el.”⁴⁵

A jelentés címzettje többek között, a BM miniszterhelyettes és a határőrség országos parancsnoka. Elgondolkodtató, miért pont ezt a katonát kívánja visszaszerezni a III/IV-es csoportfőnök? A másik két kiszökéshez is írt „Jelentés”-t, de kiadatás fel sem merült, akár a többi összesen jó száz alkalommal. Miért a határőrség Központi Elhárító Alosztály vezetőjével vizsgálták bizottságilag a kiszökést? Eddig ez a munkakör még nem aktivizálta magát a kivizsgálások során, legalábbis a levéltári anyagokban. És a javasolt módszer sem utolsó: „mint közönséges bűncselekményt elkövetett személyt meg kellene kísérelni visszakérni.” A határőrségi jelentés nem tud arról, hogy közönséges bűncselekményt követett volna el, ilyen esetben nem is szolgálhat a határőrségnél. Továbbá az „Olyan jegyzőkönyveket lehet felvenni, amellyel bizonyítani lehet” mondat szerint ekkor még nincs bizonyíték.

A csoportfőnöknek tudnia kellett, hogy ilyen kiadási okmányok az ügyészség és a bíróság útján készülnek, és ezek bemutatását egy kiadási kérelem esetén az osztrák szervek elvárják, nekik hivatalosan meg kell küldeni. Nem csodálkozom, ha az olvasó kicsit értetlenül olvassa a sorokat. Én magam is meglepetten állok e hamvában holt kezdeményezés előtt. A csoportfőnöknek, már csak a beosztása miatt is tudnia kellett, hogy Magyarország egy alkalommal már hivatalosan kérte kiszökött határőr sorkatona kiadatását Ausztriától. PH határőr 1957. június 15-én agyonlőtte járőrparancsnokát és hazaárulást követett el. Az ügy éveken keresztül húzódott, eredmény nélkül, annak ellenére, hogy

⁴¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III./tárgykör 11. folyószám, „Tárgy: TJ és HL határőrök külföldre szökéséről”. 1963. 06. 05; Győri Katonai Ügyészség, „Határozat”, 1963. 06. 27.

⁴² MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. tárgykör 12. folyószám, „Jelentés. TE volt hőr. külföldre szökése”. 1963. 06. 26.

⁴³ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III./tárgykör 13. folyószám, „Jelentés. VL volt hőr. külföldre szökése”. 1963. 06. 20.

⁴⁴ „Jelentés” 1963. 06. 26. Fejrész: „Belügyminisztérium III/IV. Csfség.”, aláírta KL r. ezds. III/IV. Csoportfőnök. „Tárgy: VL hőr. külföldre szökéséről.”

⁴⁵ „Jelentés” 1963. 06. 26. Fejrész: „Belügyminisztérium III/IV. Csfség.”, aláírta KL r. ezds. III/IV. Csoportfőnök. „Tárgy: VL hőr. külföldre szökéséről.”

e korábbi esetben egyértelmű gyilkosságról volt szó. Akkor a Külügyminisztérium pontosan megmondta, mi szükséges a kiadatási eljárás megindításához. Az alábbiakat írták:

„A kiadatási kérelemnek az osztrák hatóságokhoz való mielőbbi továbbítása érdekében a fentiek alapján kérem, hogy az ügyben az átiratában közölt tényállás leírásával és gyanúsított személyi adatainak közlésével sürgősen tegye meg a feljelentést az ügyészségen. A feljelentés alapján az ügyész a Bp.⁴⁶ 235 §-a alapján indítványt tesz a bíróságnál az elfogatóparancs kibocsátására, amelyet a bíróság az igazságügyminisztérium útján a gyilkossággal és hazaárulással terhelt PH kiadatásának az osztrák hatóságoknál való eszközlése végett juttat el a Külügyminisztériumhoz.”⁴⁷

Tehát szó nincs „jegyzőkönyveket lehet felvenni” szituációról, amint azt a csoportfőnök írta.

Saját operatív munkás szökése

Az irattartóban egyetlen anyag található, az országos parancsnok miniszterhelyetteshez felterjesztett jelentése.⁴⁸ Egészen bizonyosan komoly kivizsgálás lehetett az esemény jellege miatt, de itt nem szerepelnek az okmányai. 1962. május 8-án LB őrmester, a II/9. osztály beosztottja Hegyeshalom közüti átkelőhelyre érkezett motorkerékpárral. VB alhadnagy vezette az átkelőt, akinek gratulált az előléptetéséhez, látásból ismerték egymást. Előadott egy fedősztorit, hogy egy német személyt vár, aki az informátora. Az alhadnagy a munkáját intézte, ő pedig bóklászott az átkelőhelyen. Hirtelen pisztollyal megtámadta a kint lévő szolgálatot, lövöldözés kezdődött, majd LB kijutott Ausztriába. Egy határőr a jobb vállán megebesült, egynek a nyakánál átlötte a gallérját. Ezt követően az osztrák hivatalos szervek helyszínelttek a túloldalon. A helyiek több szolgálati hibát is elkövettek. Utasítás szerint a határ melletti 50 m-es sávba a felderítő és az operatív állomány csak operációs szolgálati jeggyel és nyílt paranccsal léphetett be. Ezt nem ellenőrizte az alhadnagy, meglegedett a futólagos ismerettséggel. Az átkelőhelyen engedély nélkül nyilvánvalóan senki sem mozoghatott szabadon. A jelentés készítőjének feltételezése, hogy nyugati részről be volt szervezve.

A vélhetőleg nyugatról beszervezett LB ügye azzal, hogy menekülése közben átugrott a határsorompón és kijutott Ausztriába, még nem ért véget. Ellenkezőleg, a két ország közötti levelezést, diplomáciai, úgynevezett szóbeli jegyzékváltást⁴⁹ indított el, amelyhez a határőrség is kénytelen volt csatlakozni. Ezzel kapcsolatban a levéltár egy másik

⁴⁶ Büntető perrendtartás.

⁴⁷ MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz doboz III/1. tárgykör 37. folyószám, „Tárgy: PH kiadatási ügye”. 1961. 06. 02.

⁴⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 13. sz doboz IV/10. tárgykör 101. folyószám, „Tárgy: A BM II/9 osztály beosztottjának külföldre szökése”. 1962. 05. 09.

⁴⁹ Szóbeli jegyzék: hivatalnak hivatalhoz intézett, megszólítást és aláírást nem tartalmazó, írásos diplomáciai jegyzéke. *Magyar Értelmező Kéziszótár* 1975, 1300.

Sok félreértés alapja a „szóbeli” jegyzék elnevezése, ugyanis ezt is mindig írásban készítik és adják át. Az írásbeli jegyzéktől az különbözteti meg, hogy harmadik személyben fogalmazzák, és nem írják alá, hanem az arra illetékes személy – nagykövet, ügyvivő – csak a szignójával (rövidített, olvashatatlan kézjeggyével) látja el a képviselőt körbélyegzője mellett. A szóbeli jegyzék udvariassági bevezetőből, érdemi részből és udvariassági záradékból áll. Átadhatják személyesen, vagy küldhetik kézbesítővel, postán is. A szóbeli jegyzékek formai jegyeit viselik a közös jegyzékek és a körjegyzékek is.

dossziájában további tizenegy különböző okmány található.⁵⁰ Az Osztrák Köztársaság diplomáciai úton, szóbeli jegyzék formájában tiltakozott, hasonló módon küldte meg válaszat a Külügyminisztérium, amelyhez a határőrség szolgáltatott adatokat.

Az osztrák jegyzék az átlövéseket panaszolja fel, hiszen a hazaáruló pisztolyból tüzet nyitott az átkelőhelyen szolgálatot teljesítőkre, és ekkor géppisztollyal lőttek rá. „Magyar területen nem történhet fegyverhasználat, ha annak veszélye áll fenn, hogy általa osztrák felségterület megsértése történik.” „Meg kell állapítani továbbá, hogy Ausztria a Nemzetközi Menekültügyi Konvenció értelmében fenntartja magának azt a jogot, hogy politikai menekülteknek menedékjogot adjon”⁵¹ – írják az osztrákok. Lényegében mindkét mondat helytálló, átlőni nemzetközi jogilag tilos, és Ausztria nem is fogja visszaadni a menekülőket, többek között a konvencióra tekintettel. Három német nyelvű vázlat tartozik az egyik osztrák szóbeli jegyzékhez, amelyek a magyar katonák fegyverhasználatának lóirányát mutatják. Egyértelműen átlövést jeleznek, a vázlaton a burgenlandi biztonsági igazgatóság fejrészevel.

Három helyen mutatják a lövedékek becsapódását, 16, (5 becsapódás), 30 (1 becsapódás) és 51 (2 becsapódás) méterre az államhatártól, osztrák területen. A rajzon jelzik a határsértő által eldobott pisztoly helyét, annak menekülési útvonalát és egy gödröt, amelybe belefeküdt, fedezéket keresve. Teljesen nyilvánvaló, lőttek rá, amikor elérte a határvonalat, ez pedig csak átlövést jelenthet. Az is nyilvánvaló, hogy ezt az oda-vissza folyó diplomáciai pontgyűjtő versenyben a magyar fél nem fogja beismerni.

A határőrség a Külügyminisztériumnak írja: LB szökésekor lövöldözés volt. Pisztoly-lövessel két határőrt eltalált. „Amikor L a sorompót átugorva a tüzelést befejezte, attól kezdve magyar részről sem esett több lövés.”⁵² Vagyis nem azt írják, hogy nem lőttünk át, hanem azt, hogy abbahagyták a tüzelést. A határőrség nem ért egyet az osztrák jegyzék szövegével.

A magyar szóbeli jegyzék viszont szerintem reális: „A magyar határőr viszont tüzelése ezek szerint a szóbeli jegyzék állításával ellentétben nem osztrák felségterület elleni fegyverhasználat, hanem a megtámadott magyar határőr által magyar területen, jogos önvédelme során alkalmazott fegyverhasználat volt.”⁵³ Ez viszont megállja a helyét az önvédelemről.

Az 1960-ban bekövetkezett történések között szerepel MI határőr esete, aki január 27-én a csornai kerület Bécsi úti őrséről szökött ki Ausztriába géppisztollyal, 1 db dobtárral, őrs őrszem szolgálatból. Amikor a műszaki záron áthaladt, a fagyott talajban nem robbant fel alatta az akna. Az országos parancsnokság bizottsága vizsgálta a körülményeket. Megállapításuk szerint lelki válság miatt követhette el a hazaárulást. Az elhárító szervek informátora volt. „Az Ő jelentése alapján egy BI nevű határőrt 6 hónapra ítélték el. Ezáltal

⁵⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 12. sz. doboz IV./1-8 tárgykör 9. folyószám, „Tárgy: Átlövés a határon”. 1962. 07. 20.

⁵¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 12. sz. doboz IV./1-8 tárgykör 9. folyószám, „Tárgy: Átlövés a határon”. 1962. 07. 20. „Jegyzék”, „A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériumának”. Száma: 31/63. 1963. 01. 21., magyar nyelvű fordítás.

⁵² MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 12. sz. doboz IV./1-8 tárgykör 9. folyószám, „Tárgy: Átlövés a határon”. 1962. 07. 20.

⁵³ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 12. sz. doboz IV./1-8 tárgykör 9. folyószám, „Szóbeli jegyzék”, Magyar Külügyminisztérium. 1962. 10. 11.

keletkezett problémája indította a hazaárulás elkövetésére.⁵⁴ E szerint a rendszerben egyfajta „utógondozásnak”, utánkövetésnek is jelentős szerepe lehetett volna.

Objektumon belül elkövetett erőszakos cselekmények

Az objektumokon belül bekövetkezett, fegyverrel elkövetett erőszakos cselekményekről igen kevés anyag áll a rendelkezésünkre, és azok is gyakran hiányosak. Teljesen véletlenül, egy más tárgyú levélben, amelyben az akkori országos parancsnok, Valencsák ezredes, egy fegyveres sérülés kivizsgálási módját kifogásolja, felveti, hogy nincs megfelelő rend a kerületnél, utal egy esetre: „ZL volt áv. hőr. a fegyverraktárt feltörve- fegyvereket tudott kivinni az ór szeme láttára s utána több társával hazaárulást követett el Ausztriába.”⁵⁵ Az eseménynek más nyoma az okmányok között nincs, pedig egész biztosan vastag dosszié születhetett a kivizsgálás folyamán. Érdekes lenne tudni, mit takar a „több társával” kifejezés, és miként tudott a határőr Győrből a szállító századtól fegyveresen kijutni Ausztriába.

Egy másik eseményről több adattal rendelkezünk. 1963. szeptember 1-jén zajlott, és súlyos állambiztonsági, valamint katonai vezetési tanulságai vannak.⁵⁶ Ezen a napon két határőr sorkatona, tisztesek, a csornai kerület tartalék századától, közülük az egyik NM őrvezető, század szolgálatvezető, kimaradásra mentek. Az egyik szórakozóhelyen további katonákkal és a század parancsnokával, BI hadnaggyal találkoztak. Záróráig a kocsmában, majd azt követően az utcán együtt ittak, és hajnali négyre mentek be a laktanyába. A századparancsnok politikai helyettese, szintén egy sorkatona tisztes, váratlanul bement a parancsnok irodájába, és a hadnaggyal ott találta NM őrvezetőt, aki egy Kalasnyikovval, 30 db lőszerrel és 3 db kézigránáttal felfegyverkezve éppen a parancsnokát fenyegette, hogy olyat, tesz, amire mindenki emlékezni fog. Többek között a kézigránátokkal felrobbantja a csapatügyeletet, a hadműveletet és a telefonközpont irodákat. A veszekedést meghallotta a napos katona, riasztotta az ügyeletet, és fegyveresen próbáltak a helyszínre menni. A lépések zajára N őrvezető lövöldözni kezdett, agyonlőtt egy mási katonát, kidobta a három kézigránátot a folyosóra, amitől még egy katona megsebesült, majd agyonlőtte magát. A szerencsétlenség betetőzéseként az irodából kilépő hadnagyot tévedésből az egyik katona agyonlőtte.

NM több búcsúlevelet hagyott a szekrényében, ezek nem szerepelnek a dossziében, tartalmukról nem írnak a jelentésben. Őróla, amit megtudhatunk, hogy 1957-ben határsértést kísérelt meg, de a határon elfogták. 1961. októberben vonult be a határőrséghez sorkatonai szolgálatra. A mexikópusztai őrsre vezényelték. Amikor kiderült a határsértési kísérlet esete, biztonsági okokból behelyezték a tartalék századhoz. Itt század szolgálatvezető lett, tehát egyáltalán nem bántak rosszul vele. 2000 Ft értékű anyagihiánya keletkezett.

⁵⁴ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 9. sz. doboz III./1-2 tárgykör 27. folyószám, „Összefoglaló és részletes jelentések 1960. évben elkövetett hazaárulásokról és hazaárulási kísérletekről”. 1963. 01. 05.

⁵⁵ MNL OL HOP XIX-B-10 1956. év 10. sz. doboz III/3-4. tárgykör 117. folyószám, „Országos parancsnoki levél”. 1956. 07. 11.

⁵⁶ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 11. sz. doboz III./4. tárgykör 85. folyószám, „Jelentés”, „Tárgy: NM volt határőr őrv. öngyilkosságáról”. Csorna, 1963. 09. 01. Okmány fejrésze: „Belügyminisztérium III/IV. Csfség. 4. Osztály.”

Sajnos a kevés rendelkezésre álló információból nem tudunk megbízható következtetéseket levonni helyzetre, okokra. Annyi biztos, hogy a bevonulás előtti biztonsági ellenőrzés hibázott. A szolgálati helyen a századparancsnok egy hadnagy (aki a beosztott sorkatonákkal iszik hajnalig), helyettese egy sor tisztes, ami nagy tisztihányra és vezetési problémákra utal. Ezután pedig megjelenik a parancsnoki irodában egy katona hajnali négy órakor Kalasnyikovval, lőszerrel, kézigránáttal. Arról, hogy miként jutott hozzá, nem szól az irodalom. Dr. Vincze Lukács alezredes, katonai főügyész vezette a kivizsgálást, de ehhez kapcsolódó anyag nincs a dobozban, csupán a helyszínen készített fényképek a robbanás- és lövésnyomokkal, holttestekkel.⁵⁷

Érdekes egy kapcsolódó jelentés szövege. „Az 1. határőrkerületnél [...] előidézett rendkívüli esemény után – kérésünkre – a Győr – Sopron – megyei Politikai Nyomozó Osztály »K« – ellenőrzést vezetett be a csornai helyőrségre.”⁵⁸ Azaz többek között a Csornához kapcsolódó civil és katonai levelezést ellenőrzés alá vonták. Több nevet is megad az anyag, akiknek elolvasták a postai küldeményeit. A lövöldözést természetesen a városban nem sikerült titokban tartani. Hírét még a katonák is terjesztették, fantasztikus számok keringtek a köztudatban halottakról és sebesültekről. Az elhunyt századparancsnokot szülőfalujában temették el, a költségeket a határőrség biztosította. Nem kapott katonai tiszteletadással zajló búcsúztatást, az esemény minden zavaró körülmény nélkül zajlott le.⁵⁹

Zárogondolatok

Az 1950-es évek utolsó három évében és az 1960-as évek elején állambiztonsági szempontból a legnagyobb gondot a határőr katonák külföldre szökése, szakmai nyelven hazárúlása jelentette. Alapvetően sorkatonákról van szó, de néhány hivatásos is elkövette ezt a bűncselekményt. Természetesen minden fegyveres szerv üldözi a tagjai szökési cselekményeit. Az esetszámok olyan magasra emelkedtek, és kilátás sem volt a csökkenésükre, hogy végül az MSZMP Politikai Bizottsága is napirendjére tűzte a viszonyok értékelését. Részben ez lehetett az oka a határőrség országos parancsnoka és politikai csoportfőnöke leváltásának, amelyhez a politikai bizottság az 1960. augusztus 9-ei ülésén járult hozzá.

A külföldre szökések ellen több vonalon próbált fellépni a határőrség. Nagy reményt fektettek az úgynevezett politikai munkába, a katonák hazafias nevelésébe, a párt és KISZ-szervezetek mozgósító erejébe. Külön vonal volt a parancsnoki tevékenység, amely az alsóbb szintű beosztott tisztek feladata lett. Az általános rend, a rezsimentézkedések, az ellenőrző tevékenység útján kellett hatnia.

Publikációnk témájához legközelebb az elhárító munka, a katonák kiválasztása, rejtett ellenőrzése, informátorok alkalmazása áll. A határőrségnél felderítő és elhárító

⁵⁷ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 11. sz. doboz III./4. tárgykör 85. folyószám, Katonai Főügyészség fényképei a helyszínről. „A BM Határőrség Csorna Pf. 04177 alakulatnál 1963. szeptember 1-én történt rendkívüli esemény helyszínéről készült fényképfelvételek.”

⁵⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 11. sz. doboz III./4. tárgykör 85. folyószám, „Jelentés az 1. határőrkerületnél történt rendkívüli eseménnyel kapcsolatos fecsegésről”. 1963. 09. 13. Aláírta KL ezds. csoportfőnök. Okmányfejreze: „Belügyminisztérium. III/IV. Csfség.”

⁵⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 11. sz. doboz III./4. tárgykör 92. folyószám, „Tárgy: BI elhalt hór. hdgy. temetésével kapcsolatos jelentés felterjesztése”. 1963. 09. 13.

szervek működtek. Anélkül, hogy végleges megállapítást tennék, meglehetősen vegyes eredménnyel.

Az állambiztonsági propagandáról lásd Deák József cikkét.⁶⁰ Minden külföldre szökést bizottságilag vizsgálták ki, törekedve az okok feltárására. A kivizsgálás egyik meghatározó résztvevője lett a katonai ügyészség képviselője. Ő egyben elvileg garancia volt arra, hogy nem seprik a hibákat a szőnyeg alá, reálisak lesznek a megállapítások, lévén egy külső szerv képviselője. Az elhárító tevékenység fedettsége, rejtettsége egyben nehezen engedett betekintést az esetleg elkövetett szakmai hibákba. Azok csak a bekövetkezett súlyosabb események esetén kerülhettek a felszínre. Azt is látnunk kell, hogy a tisztek viszonylag gyenge szakmai felkészültsége szintén akadályozta az előrelépést. Ugyanakkor a nyugati államhatáron a legproblémásabb, legnehezebben ellátható munkakörökben, azaz az őrsőkön, folyamatos volt a 20%-os tiszthiány.

Felhasznált irodalom

- AMACZI Viktor – ÁCS Tibor (1995): *Hadtudományi lexikon*. Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság.
- BODA József főszerk. (2019): *Rendészettudományi szaklexikon*. Budapest: Dialóg Campus.
- DEÁK József (2013): Az állambiztonsági propagandától a nemzetbiztonságig a Belügyi Szemlében megjelentek tükrében. *Rendvédelem*, 2(3), 15–22. Online: https://bm-tt.hu/wp-content/uploads/2022/02/2013_3.pdf
- DEÁK József (2021): A Belügyi Szemle és jogelődei a közpolitika és a rendészettudomány szolgálatában (1953–1990). In SZABÓ Csaba – MOLNÁR Dániel (szerk.): *Studia Doctorandorum Alumnae I*. Válogatás a DOSz Alumni Osztály tagjainak doktori munkáiból I. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 327–585.
- Magyar Értelmező Kéziszótár* (1975). Budapest: Akadémiai.

Levéltári források

- MNL OL HOP XIX-B-10 1956. év 10. sz. doboz III/3-4. tárgykör 117. folyószám, „Országos parancsnoki levél”. 1956. 07. 11.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 14. sz. doboz III/2-4. tárgykör, 363. folyószám, „Jelentés. Hazaárulásról kimutatás”. 1957. 09. 17.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 17. sz. doboz IV/10. tárgykör, 151. folyószám, „Jelentés a határőrség helyzetéről”. 1957. 07. 13.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1961. év 7. sz. doboz III/1. tárgykör 37. folyószám, „Tárgy: PH kiadati ügye”. 1961. 06. 02.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 8. sz. doboz III/1. tárgykör 18. folyószám, „Tárgy: Jelentés az 1. határőr kerület miklósmajori őrsén történt hazaárulási kísérletről”. 1962. 03. 17.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 9. sz. doboz III/1-2. tárgykör 38. folyószám, „Tárgy: LJ hőr. ftörm. hazaárulása”. 1962. 08. 30.

⁶⁰ DEÁK 2013.

- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 10. sz. doboz III/3-4. tárgykör 79. folyószám, „Tárgy: PGy volt hőr. hazaárulás kísérlete közbeni fegyverhasználatból való megsemmisítése”. 1962. 02. 17.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 9. sz. doboz III/1-2. tárgykör 39. folyószám, „Ügyiratok L ftórm”.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 10. sz. doboz III/3-4. tárgykör 97. folyószám, „Tárgy: Eredményes fegyverhasználat végrehajtása a nagyecenki őrsön”. 1960. 07. 16.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 10. sz. doboz III/3-4. tárgykör 114. folyószám, „Tárgy: KS volt határőr hazaárulás kísérlet közbeni fegyverhasználatból való megsemmisítése”.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 13. sz. doboz IV/10. tárgykör 101. folyószám, „Tárgy: A BM II/9 osztály beosztottjának külföldre szökése”. 1962. 05. 09.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz II./ tárgykör 2. folyószám, „Jelentés a BM Határőrség személyi állományának helyzetéről”.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 7. folyószám, „Tárgy: SzI hőr. fegyverhasználat által való elhalálozásáról”. 1962. 12. 18.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 11. folyószám, „Tárgy: TJ és HL határőrök külföldre szökéséről”. 1963. 06. 05.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 12. folyószám, „Jelentés. TE volt hőr. külföldre szökése”. 1963. 06. 26.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 13. folyószám, „Jelentés. VL volt hőr. külföldre szökése”. 1963. 06. 20.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 8. sz. doboz III. / tárgykör 15. folyószám, „Tárgy: HI volt határőr hazaárulása”. 1963. 08. 09.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 9. sz. doboz III./1-2 tárgykör 24. folyószám, „Tárgy: Hazaárulásról kivizsgáló jelentés”. 1963. 12. 20.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 9. sz. doboz III./1-2 tárgykör 27. folyószám, „Összefoglaló és részletes jelentések 1960. évben elkövetett hazaárulásokról és hazaárulási kísérletekről”. 1963. 01. 05.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 11. sz. doboz III./4 tárgykör 68. folyószám, „Feljegyzés a vértessacsi temetőben – SzI határőr sírjánál – 1963. augusztus 11-én megtartott síremlék avatás végrehajtásáról”.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 11. sz. doboz III./4 tárgykör 85. folyószám, „Jelentés”. „Tárgy: NM volt határőr őrv. öngyilkosságáról.” Csorna, 1963. 09. 01. Okmány fejrése: „Belügyminisztérium III/IV. Csf. 4. Osztály.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 11. sz. doboz III./4 tárgykör 92. folyószám, „Tárgy: BI elhalt hőr. hdgy. temetésével kapcsolatos jelentés felterjesztése”. 1963. 09. 13.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 12. sz. doboz IV./1-8 tárgykör 9. folyószám, „Tárgy: Átlövés a határon”. 1962. 07. 20.